

Dainius Razauskas

2014 m. pastabos straipsniui:

Laumės likimas liaudies kultūroje, *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 3, p. 42–46.

Be to, kad straipsnį, dorai patvarkius, šiaip jau galima būtų gerokai papildyti iškalbingais pavyzdžiais ir išplėtoti, dabar jam teturiu dvi svarbesnes dalykines pastabas:

P. 44 pirmame stulpelyje *vilkas* kilme siejamas su veiksmažodžiu *vilkti* „traukti, tempti“, be kita ko, turinčiu reikšmę „paslapčiomis pjauti, grobti“, pavyzdžiui: *Čia tokie kuisynai, krūmynai, tai vilkai aves vilkdavo* Kražiai, Kelmės r. (LKŽ XIX, 403). Kalbininkas, etimologas Algirdas Sabaliauskas iš tikrųjų yra rašęs: „Gal daugiausia pritarimo [tarp kalbininkų] susilaukė šio žvėries pavadinimo siejimas su ide. **uelk-* šaknies veiksmažodžiais, plg. lie. *vilkti*, ru. *волочь*, taigi pirminė reikšmė būtų ‘velkantis, draskantis’“ (*Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius, 19990, p. 37). Vis dėlto ši sąsaja ide. lygmeniu yra gerokai kebli dėl grynai formalių, fonetinių priežasčių (skirtingos kokybės *-*k^h*- ir *-*k*- rekonstruotose šaknyse). Patikimiau būtų kalbėti apie antrinį šių žodžių suartėjimą baltų ar baltų-slavų prokalbėje (kurioje minėti garsai susiliejo į vieną).

Toliau toje pat pastraipoje, kalbant apie vilko („prarijusio saulę“) ir debesies sąsają, slavų **ob-volkъ* (ru. *облако* ir kt.) „debesis“ palyginamas su vok. *Wolke* „debesis“. Palyginimas, žodžių kilmės požiūriu, visai nepagrįstas, nes vok. žodžio *-k-* yra radęsis iš ide. *-*g-*, ir giminiškas jis ne su *vilkti* šaknies žodžiais, o su *vilgyti* „drėkinti“, ru. *влага* „drėgmė“ ir kt.

1. Токарев В. Н. Древо мировое // Мифы народов мира. – Москва, 1980. – Т. 1.
2. Акишев К.А. Искусство саков Семиречья // Сквозь века. – М., 1986. – Вып. второй.
3. Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžiūra. – V., 1983.
4. Juzevičius L. A. Raštai. – V., 1959.
5. Gołębiowski L. Ubiory w Polsce od naidawniejszych czasow aż do chwil obecnych. – Warszawa, 1830.
6. Gloger Z. Encyklopedia staropolska. – Warszawa, 1985. – T. II, III, IV.
7. Valančius M. Palangos Juzė. – V., 1977.
8. Древняя одежда народов Восточной Европы. – Москва, 1986.

Concluding remarks on „Caps travellings...“

Rūta GUZEVIČIŪTĖ

The World Tree is an orderly arranged cosmic system created by man. As a symbol, in exceptional cases, it may have been worn on one's head as a head-dress. Thus, the so-called kulach worn by the leaders of scythian tribes has reached us in the shape of bashlyk, or shlyk. During different periods of time among different nations the notion of the World Tree was reflected by its own cosmogramme. In Lithuania, as early as the turn of this century relic head-dresses worn at very important festivals were discovered. They are wreaths that used to be worn during the final works while gathering in the harvest, also hats of the carries of the bride's dowrie's at weddings. The simplified variant of the World Tree may be recognized in the crown on ruler's head denoting the power and the head-dress on bride's head denoting the honesty.

The wreath is like a form embodying the lower part of the World Tree that is closely related to the durative process in life (the shape of the round) as well as the netherworld.

Over two millenia of our European culture the head-dress except its functional destination also had a more important meaning – the symbolic meaning. The social position, sex and family state of the wearier was demonstrated by it. After the Second World War when lots of „taboo“, duties and prejudices were neglected the personality through his emancipation could be free and independent to solve whether to cover his head or not.

LAUMĖS LIKIMAS LIAUDIES KULTŪROJE

Dainius RAZAUSKAS

Pastaba prie straipsnių:
Laurinkienė N. *Laumės likimas* ir
Razauskas D. *Liaudies kultūra* //
Liaudies kultūra. – 1996. – Nr. 5. – P. 7–19

Vengdamas pernelyg išsiplėsti bei nukrypti per toli į šalį, straipsnyje „Liaudies kultūra“ apėjau vieną įdomią ir šiaip jau gana reikšmingą su *liaudies kultūra* susijusią temą. Tačiau atsitiktinio sutapimo dėka – arba lemties valia – šalia atsidūrė Nijolės Laurinkienės straipsnis „Laumės likimas“, iš esmės nagrinėjantis tą pačią mano apeitąją temą. Belieka tad „sudurti galus“, t.y. atskleisti giluminius abiejuose straipsniuose gvildenamų dalykų ryšius ir šitaip išpildyti atsitiktinio sutapimo užuomina išreikštą lemties valią.

Perkūno pirtis

Minėtame savo straipsnyje mėginau parodyti, jog *kultūra* (lot. *cultūra*), kaip ir *kultas* (lot. *cultus*), tiek etimologiškai, tiek semantiškai (būtent kaip religinis „kultas“ ar apeigos) syja su javų *kūlimu* kluone (lat. *kuls* 'kluonas' < *kult* 'kulti'), jaujoje ar pirtyje. Savo ruožtu jam – kaip sėklos iš-valymui iš varpų bei pelų – simboliškai prilygsta žmonių pėrimasis pirtyje – kaip apsi-valymas nuo nešvarumų, o dvasiniame ar, tarkim, „ezoteriniame“ lygmeny – ir žmogaus sielos išsivadavimas – kaip jos nuskaistinimas, t.y. ap(si)valymas nuo „žemiškumo“ apnašų (plg. čia ir s k a i s t y k l o s įvaizdį). Kad pirtis senovėje kartu buvo ir šventykla, straipsnyje cituoti autoriai nepalieka jokių abejonių. Negana to, bendrašakniais su liet. *pirtis* bei *perti* prūsų kalbos žodžiais *pirjin*

(vns. gal.) bei *perōni* vadinta net ir k r i k š č i o n i ū bažnyčia, jau nè nekalbant apie veiksmožodžio *krikštyti* reikšmę '3. mušti, p e r t i kailį' (LKŽ VI 500) bei apskritai *šventinti* reikšmę '8. mušti, p e r t i, pliekti' (LKŽ XV 507) ir pan. Tačiau straipsnyje liko neužsiminta apie tai, kas gi, t.y. koks „mitinis personažas“, taip sakant, yra tasai „pirties krikštytojas“ ar „šventintojas“.

Kaip tik čia prisimintinas Perkūnas. Mat, kaip pažymi Perkūno vardo etimologijai skirtame savo straipsnyje Nijolė Laurinkienė, jau „E. Fraenkeliš teigia, kad žodžio *perkūnas* etimologija galėtų būti siejama su *perti* 'mušti'. Panašios nuomonės laikosi M. Vasmeris apie rusų *Perun* kilmę. /.../ P. Skardžius mano, kad Perkūnas veikiausiai yra sudarytas su priesaga *-ūna-* iš išplėstinės šaknies **per-k-* ir iš pradžios reiškęs 'mušėją, griaudėją', būtent *pérėją, pėriką*. Iš tikrųjų „visa Perkūno veiklos esmė, jo funkcija nusakoma žodžiais *mušti, perti, trenkti* ir pan. /.../ Visi čia suminėti Perkūno veiksmus apibūdinantys sinoniminiai veiksmožodžiai /.../ atskleidžia jį kaip periantįjį /.../. Tad žodžiu *perti* ir jo sinonimais nusakoma Perkūno veikla“ (I; 16, 17). Čia pat autorė atkreipia dėmesį į LKŽ duodamus tokią Perkūno vardo etimologiją patvirtinančius pavyzdžius, tarp jų į veiksmožodžio *perti* reikšmę '4. trenkti (apie p e r k ū n a, žaibą)' (LKŽ IX 858) bei į paties daiktavardžio *perkūnas* vartojimo pavyzdį „P e r k ū n a s p è r è“ (LKŽ IX 833). O tokiu atveju visai suprantama bus ir tai, kad Lietuvoje „audra su perkūnija kartais buvo vadinama p i r t i m i. Tai rodo, kad pirtis ir perkūnija su audra laikyti giminingais reiškiniiais /.../. Perkūnas /.../ buvo vyriausias p i r t i n i n k a s 'Dangaus pirtyje'“ (3; 192). Taigi vargu ar begalima abejoti, jog būtent Perkūnas ir yra tasai „dangiškasis (pa)šventintojas“, vadovaujantis pirtyje („skaisytykloje“) atliekamoms apšvalymo apeigoms.

Grįžtant prie *perti* sinonimo *kulti*, reikia turėti galvoje ir tai, kad *pirties* sinonimas yra lat. *kuls* 'kluonas', ir tai, kad prūsų *perōni* ar *pirjin* 'bažnyčia', pasak mano straipsnyje cituoto V. Mažiulio, visų pirma reikšė būtent 'k ū l i m a' (žr. taip pat: 2; 40). Be to, Perkūno „vardas įvairiose kalbose buvo siejamas su didelio medžio, visų pirma, ažuolo pavadinimu (pvz., lot. *quercus* < **perk^{us}*), taip pat su žodžiais, žyminčiais akmenis arba uolas (pvz., het. *perunaš* 'uola'). Dėl akmenų plg. 'Perkūno kulkas' latvių (bei lietuvių – D. R.) sakmėse“ (2; 39). Plg. ir liet. *Perkūno a k m u o* = *Perkūno k u l k a* 'a) toks senoviškas akmeninis kirvis, b) kaukaspenis' (LKŽ IX 834), taip pat *perkūnijos a k m e n è l i s* bei *per-*

kūn k u l k è (LKŽ IX 835). Matome neabejotiną (Perkūno) „akmens“ ir „kulkos“ tapatumą. Perkūnkulkei skirtame savo straipsnyje Nijolė Laurinkienė net apibendrina, jog „Perkūno ginklo ir apskritai griaustinio samprata glaudžiai siejasi su akmenimis. /.../ Taigi nėra abejonės, kad Perkūno ginklas buvo akmeninis“ (4; 23, 24). O kadangi tas ginklas šiuo atveju yra perkūnkulkė, t.y. Perkūno k u l k a, laikas atkreipti dėmesį ir į patį žodį *kulka*. Šis žodis šiaip jau vedamas iš vidurio vokiečių kalbos *kūle* 'rutulyš' (5; 248), tačiau yra pagrindo jį sieti ir tiesiog su liet. *kulti*. Tokį pagrindą visų pirma suteikia liet. *kūlis* (*kūlys*) 'a k m u o' (LKŽ VI 836), kurį V. Mažiulis kildina kaip tik iš *kulti* ir aiškina kaip „tai, kas kalantis, mušantis“ (6; 301). Savo ruožtu dėmesio vertas ir liet. 3 *kūlė* 'l. medinis įrankis kalti; tvoklė' bei '6. storu galu lazda; kuoka, vėzdas' (LKŽ VI 825), V. Mažiulio trumpai drūtai verčiamas vėlgi atitinkamu vokišku žodžiu *Keule* 'vėzdas, lazda, kuoka' ir kildinamas taip pat iš liet. *kulti* (6; 300). Juolab kad liet. / *kūlė* yra ne kas kita kaip 'l. javų kūlimas; kūlimo metas, 2. kuliameji javai; tam tikras kulių javų kiekis, vienas pirties uždžiovimas' bei tiesiog '3. mušimas' (LKŽ VI 824, 825). Galimybę liet. *kulka* sieti tiesiog su *kulti* patvirtina dargi liet. 4 *kūlė* 'k u l k a' (LKŽ VI 826). Kita vertus, liet. 3 *kūlė*, kaip matėme, yra m e d i n i s vėzdas ar kuoka – plg. liet. *kuoka* ir lat. *koks* („kuoks“) 'm e d i s' (7; 413). Čia kaip tik sugrįžtame prie su Perkūnu siejamo „didelio medžio“ ar „ažuolo“. Dėl sąvokų „medis“ ar „ažuolas“ ir „kuoka, vėzdas“ sąsajų, be minėtų lat. *koks* 'medis' ir liet. *kuoka*, dar plg. rusų *dub* 'ažuolas' ir *dubina* 'kuoka, vėzdas' (8; 547). O kuoka ar vėzdas, kaip žinia, – irgi vienas iš pagrindinių Griausmavaldžio įrankių. Taigi Perkūnas, be tiesioginio etimologinio savo vardo ryšio su *perti*, labai glaudžiai susijęs ir su veiksmožodžiu *kulti* bei jo vediniais. Užtat Perkūną galima būtų pavadinti ne tik „Pėriku“, bet ir „Kūliku“, taigi „kūlės“, o kartu ir „kultūros dievu“.

Kalbant apie vidinę arba dvasinę kultūrą, kurių esmė, pasak mano straipsnyje cituoto C. G. Jungo, – sąmoningumo, sąmonės ugdymas, atsižvelgtinas ir *žaibo* kaip dvasinio ar sąmonės n u š v i t i m o simbolis. Plg. šia prasme veiksmožodžio *žiebt* reikšmių 'l. degti, kurti (ugnį, žiburį, š v i e s a)' bei '2. kirsti, mušti' (DLKŽ 963) santykį, iš kurio aiškėja Perkūno „mušimo“, t.y. pirties ar kūlės, dvasinė esmė. Taigi Perkūnas, kaip Dangiškasis Teisėjas ar net Baudėjas, mušdamas, t.y. perdamas ar kuldamas žmogų, jo sieloje „atskiria grūdus nuo pelų“, kitaip sakant, praskerdžia sielą

apniaukusius debesis ir išvaduoja iš jų lyg iš slibino ar vilko pilvo dvasinę Saulę, vidinį šviesos šaltinį. Be įprastos, reikia turėti galvoje ir veiksmažodžio *skersti* reikšmę '4. plėsti lukštą' (LKŽ XII 835), esmiškai „pašalinti apvalkalus“. Prisiminkime straipsnyje cituotą V. Toporovo tvirtinimą, jog „visos senovės Indijos religinių pažiūrų sistemos tiesiog išimtinį dėmesį skyrė 'apvalkalų' pašalinimo operacijoms, kuriomis žmogui ir jo aplinkoje siekiama pašalinti viską, kas trukdo besąlygiškam žinojimui“. Įdomu, jog daugelyje mitologijų saulę praryjantis *vilkas* (9) lietuvių kalboje vadinamas tos pačios šaknies žodžiu, kaip ir *ap-valkalas*, būtent veiksmažodžio *vilkti* šaknies; taip pat rusų kalboje *volk* 'vilkas' siejamas su *voločj* 'vilkti' (5; 37). Dar įdomiau, jog tos pačios šaknies žodis, pasirodo, yra rus. *oblako* 'd e b e s i s', kilęs iš **ob-volkъ* (10; 102, 105) = *ap-valkas*, kuris, beje, reiškia ir '2. g r ū d o ž i e v è' (LKŽ I 279). Plg. dar ir vok. *Wolke* 'debesis'. Taigi Perkūnas praplėšia dangiškąją šviesą užstojusius „debesų apvalkalus“ = „sielos-sėklos pelus“ ir šitaip lemia žmogaus dvasinį nušvitimą. Įsidėmėtina, jog visi minėti žodžiai galiausiai kyla iš ide. šaknies **uel-*, su kuria (ar bent jau jai homonimiška) savo ruožtu susijęs ir pagrindinio Perkūno priešininko *velnio* pavadinimas (2; 504, 506, 531). Tokioje atodairoje velnią galima laikyti tiesiog Saulę prarijusio vilko-debesies (11) arba sielą-sėklą suvysčiusio apvalkalo, lukšto, pelo personifikacija. Prisimintina ir straipsnyje paliesta „ap(si)-valymo“ bei „nuo-valos“ (placentos) sąsaja, mat veiksmažodis *valyti*, šiaip ar taip, irgi kyla iš tos pačios (ar bent jau homonimiškos) šaknies ide. **uel-*. Užtat velnią persekiojančio, mušančio, baudžiančio Perkūno vaizdinys skirtingais lygiais ar atžvilgiais mena ir debesis praskrodžiantį žaibą, ir iš pelų iškulamą grūdą, ir pėrimąsi pirtyje, ir naujagimio „išlukštenimą“ iš nuovalos, apskritai gimimą, ir – dvasine, vidine ar „ezoterine“ prasme – sielos išsilaisvinimą, būtent išsivadavimą, Nušvitimą ar Nubudimą. Pagaliau juk *bausti* (*baud-*) lietuvių kalboje yra vienos šaknies su *budinti* (5; 82). Taigi Perkūno bausmė – pirtis, kūlė – iš esmės yra ne kas kita kaip sąmonės žadinimas iš *miego miglos* ar 'debesies', sanskritiškai *megha(s)*, graikiškai *omichlē* – visi šie žodžiai irgi bendrašakniai (5; 50).

Kiek anksčiau jau užsiminus apie „Perkūno kulką“ *kaukaspenį*, atsižvelgtini šia proga ir tokie žodžiai kaip liet. *kaukas* '5. kaukaspenis' bei '3. v e l n i a s' (LKŽ V 420) ir prūsų *cawx* (< **kaukas*) 'v e l n i a s' (6; 148). Šiedu žodžiai savo ruožtu ky-

la iš „apvalkalą“ menančios ide. šaknies **keu-*, arba **kū-*, 'dengti(s) lenkiančiai' arba 'lenkti(s) dengiančiai', iš kurios dar radosi liet. *kaukė*, *kaukolė*, taip pat *kiaukutas* ir kt. (6; 150). Velnią (kauką) mušančio, periančio, kulančio Perkūno archetipui tad galima priskirti ir kaukės nuplėšimo, t.y. „de-mas-kavimo“ įvaizdį pačia plačiausia prasme. Be to, kaukolę laikant kiaukutu, lukštu, smegenys savo ruožtu prilygtų, tarkim, riešuto branduoliui (jos net išvaizda panašios į „graikišką riešutą“!) arba grūdai. Kadangi būtent smegenys yra kūniškasis sąmonės pamatas, „sąmonės vieta“ žmogaus kūne, tai čia vėl nesunku įžvelgti tą pačią sielos ir jos apvalkalo simboliką (plg. šia prasme tokį induistinį išsivadavimo įvaizdį kaip „išėjimas pro momenėlį“, t.y. pro kaukolės angą viršugalvyje – skr. *brahmarandhra* 'Brahmano anga'). Reikia pridurti, jog tos pat šaknies yra ir liet. *kiautas* '1. kevalas, lukštas, 2. grūda, sėklą dengiantis lukštas, 3. minkštakūnių gyvių kiaukutas; kriauklė, 4. galvos kiaušas' (LKŽ V 717), o kartu, kaip kad jau minėjau savo straipsnyje, ir liet. *kūnas* (5; 145, 195) – tą patį semantinį santykį, pavyzdžiui, liudija ir rus. *plotj* 'kūnas' bei liet. *pluta* (10; 286). Pasitelkiant lietuvių kalbos giluminius sąskambius, galima tad būtų tarti, jog pirtyje *Per-kūnas peria kūną*. Šia prasme Perkūno periamas, kulamas velnias (kaukas) tiesiog mena žmogaus dvasios pastangas išsilaisvinti iš kūniškumo gnaužtų, iš materializmo priespaudos ir „antrąsyk gimti“ – „iš motinos mater-ijos“ į dvasinę tikrovę, dvasiniam gyvenimui. Šiam šventam siekiui ir atstovauja Perkūno pirtyje atliekamas pašventinimas ar iniciacija – Perkūno „kultas“ arba „kultūra“ par excellence.

Laumės liaudis

Laikas pastebėti, jog ir *laumės spenys* yra tas pats 'kaukaspenis', kaip ir *laumės papas*, *laumės pirštas* bei pan. (LKŽ VII 190). Taigi iš tiesų galima kalbėti apie tam tikrą laumės ir kauko (velnio) mitinį tapatumą, priklausymą tai pačiai mitinei sričiai. Kaip tik apie tai išsamiai ir kalbama minėtame Nijolės Laurinkienės straipsnyje „Laumės likimas“. „Šiame straipsnyje į laumę /.../ pažvelgta kaip į mito apie griaustinio dievą (laikomo pagrindiniu indoeuropiečių mitu) herojė“. Kitaip sakant, rekonstruojamas lietuviškas (baltiškas) „pagrindinio mito“ variantas, kuriame Perkūnas savo žmoną Laumę už neištikimybę (ryšį su žmogumi arba v e l n i u) nutremia žemėn ir toliau bausdamas persekioja – muša, kula, peria. Autorės žodžiais, „Perkūnas tranko, muša

laumes, tą patvirtina ir ši sakmės nuotrupa: 'Laumės naktimis ateina linų minti p i r t y s n a. Dabar laumių nėra, ba jas grausmas išmušė'". Kita vertus, laumė ir pati „skalbia, daužo k u l t u v e rūbus“. Pavyzdžiui, *laumės galva* reiškia tiesiog 'k u l t u v ė s atgarsis' (LKŽ VII 190). Šiaip ar taip, laumės nedviprasmiškai susijusios su pėrimu bei kūlimu. Be to, „dažnai jos renkasi j a u j o s e, p i r t y s e, t.y. pastatuose, kurie yra ne gyvenamasis būstas, ir ten vyksta k e i s t i, p a s l a p t i n g i d a l y k a i“, regis, kaip tik menantys „misteriją“, pašventinimo apeigas, iniciaciją, krikštą.

Čia reikia turėti galvoje maniškiam straipsnyje trumpai aptartą iniciacijos kaip a n t r o j o g i m i m o įvaizdį. Savo ruožtu „turime žinių, kad žiloje senovėje lietuvės moterys g i m d y d a v o p i r t y s e. /.../ P i r t y s e g i m d y d a v o i r l a t v ė s“ (12; 51). O *laumė*, be visa ko, yra '4. senųjų prūsų g i m i m o deivė' (LKŽ VII 190).

Pasak Nijolės Laurinkienės, iš tikrųjų „laumės, gyvenančios žemėje, vaizduojamos kaip turinčios vaikų“. Be to, ne tik pati Perkūno mušama laumė, bet dažnai ir „laumės vaikai vaizduojami skriaudžiamai, kenčiantys. Tasai vaikų b a u d ė j a s /.../ galėjo būti laumės vyras Perkūnas“. O kadangi „buvo tikima, jog laumės turėjo galios žmones stipriau už m i g d y t i“ (13; 24), čia vėl galime įžvelgti bausmės kaip budinimo dvasinę (ezoterinę, mistinę) prasmę. Gal verta čia turėti galvoje ir lietuvių kalbos žodžių *gim-ti* bei *mig-ti* šaknų priebalsių simetriją, atskiru atveju galbūt liudijančių, jog išties „*gim-ti* reiškia *migti* dvasiniam gyvenimui“ (14; 81) ir apskritai, jog „siela, a p s i v i l k d a m a žemiškuoju būties rūbu – k ū n u, įminga. Ją reikia žadinti“ (14; 73). Šis „žadinimas dvasiniam gyvenimui“ ir yra iniciacija, o „nubudimas dvasiniam gyvenimui“ savo ruožtu – „antrasis gimimas“.

Šiaip jau tokios „budistinės“ sąsajos savaime itin įdomios. Juolab kad kartais lietuvių „laumė yra vadinama *Mara* vardu“ (13; 28), o budistų skr. *Mara*, kaip žinia, yra Gautamo Budo pagrindinio gundytojo bei „migdytojo“ vardas – vardas niekatrosios giminės, todėl juo vadinama mitinė būtybė gali būti ir moteriškos lyties. Gal būtų net galima kalbėti apie pagrindinį budizmo archetipą – nubudimą iš „pasaulio sapno“ – kaip to paties indoeuropiečių „pagrindinio mito“ atmainą, tačiau tokios galimybės šįsyk smulkiau nenagrinėsime. Beje, laumė dar „yra vadinama *Maré*“ (13; 28), o vardas *Maré* yra vienas iš būdingų *Marijos* vardo lietuviškų trumpinimų (15; 263). Tai gi įmanomos sąsajos ir su pagrindiniu krikš-

čioniškuoju – Kristaus kaip Dievo Sūnaus, gimusio iš žemės moters, – archetipu, kuris šiaip jau tiesiog nepriekaištingai įsitenka „pagrindinio mito“ rėmuose: Dievas siunčia („išvaro“) savo sūnų žemėn, kur jį baudžia mirtimi (t.y. gimimo kaip miego priešybė), tačiau miręs Dievo sūnus prisikelia naujam gyvenimui, „naujoje kokybėje“, taip sakant, ir sugrįžta pas Tėvą, t.y. į pirmąją dvasinę būtį. Kažkas panašaus nutinka ir Dzeuso (= Dievo) sūnui Dionisui, atstovaujantiems indoeuropiečių „pagrindiniam mitui“ kaip vienas ryškiausių jo pavyzdžių.

Šiuo atveju ypatingo dėmesio vertas maniškiam straipsnyje minėtas Dioniso epitetas gr. *Dionysos eleuthereys*, t.y. 'l a i s v a s i s' arba 'i š s i l a i s v i n ė s' Dionisas. Šis Dioniso epitetas, kaip ir graikų kalbos daiktavardis *eleutheria* 'laisvė' bei helenizmo epochoje su Dionisu tapatinto (16; 94) senovės lotynų dievo *Liber* vardas kartu su bendrinio daiktavardžiu *libertas* 'laisvė', yra lietuvių kalbos žodžio *liaudis* (t.p. lat. *laudis*, pr. *ludis*, rus. *liudi*, vok. *Leute*, burgundų *leudis* ir kt.), menančio indoeuropiečių laisvo žmogaus institutą, etimologinis atitikmuo. Tai mums jau žinoma. Žinoma ir tai, kad visi šie žodžiai remiasi indoeuropietiška šaknimi **leudh-*, kurios pirminė reikšmė buvo 'augti' (plg. gotų *liudan* 'augti' bei kt.). Todėl atkreiptinas dėmesys į Nijolės Laurinkienės perpasakotą sakmę, kurioje laumei „gimė labai gražus vaikelis /.../, toks gražus ir protingas, kad visus stebino savo sumanumu. Be to, jis l a b a i g r e i t a u g o, ne dienomis, o valandomis“. Beje, ir pabrėžiamas naujagimio ypatingas protas, sumanumas šiaip jau yra vienas iš būdingų „kultūrinio herojaus“, „Išvaduotojo“ ar „Dievo Sūnaus“ gimimo požymių įvairiose tradicijose. Vidine ar „ezoterine“ prasme „Dievo Sūnus“ gimsta žmoguje, krikšto metu (gyvavo pažiūra, jog ir Jėzus Dievo Sūnumi tapo tik jo krikšto Jordano upėje metu, kai jam ant galvos nutūpė Šventosios Dvasios balandis – beje, regis, kaip tik su Perkūnu susijęs paukštis lietuvių tradicijoje). Tai ir yra žmogaus dvasinis, „antrasis gimimas“, kuris įgalina jį laisvei ir padaro iš tikrųjų l a i s v u ž m o g u m i, t.y. „liaudimi“, „liaudžiu“ ar „liudžiu“. Žodžio *liaudis* sąsajose su *liūdėti* tokiu atveju kaip tik atsispindėtų dvasią žadinanti „Perkūno bausmė“. Pagaliau visas šias pastabas vainikuoja tai, kad kalbininkų „*laumė* lyginta su gr. *Eleutheros* (= romėnų vegetacijos dievui *Liber* /.../) ir su g i m i m o deive *Eleuthyia* /.../), kurių vardai vedami iš ide. **leudh-* 'augti (didyn, aukštyn)', iš kurios taip pat kilęs lat. *laudis* (bei liet.

liaudis – D. R.). Ide. **loudh-mē/mā* > balt. **laumē*, **laumā*“ (7; 509). Vadinasi, laumė yra ne kas kita kaip mitinė „laisvo žmogaus“ ar „laisvų žmonių“ – t.y. *liaudies* – gimdytoja, augintoja arba, apibendrinus, tiesiog „laisvės motina“. (Čia, beje, savaiame peršasi ir „Laisvės statulų“, pavyzdžiui, Kaune bei Rygoje atitinkama interpretacija. Taip pat gal prisimintina ir gana įtartina Teodoro Narbuto minima Lietuvos laisvės deivė *Liethua*, kurios vardas, jeigu jį būtų galima ištaisyti į **Liaudva* ar juolab **Liauda*, skambėtų visai įtikinamai, tačiau apie tai šįsyk nekalbėsime.)

Šiaip ar taip, pagrįstai galima kalbėti apie „pagrindinio mito“ lietuviškojo (baltiškojo) varianto rekonstrukciją net ir kalbos lygyje, kartu rekonstruojant ir lotynų Lyberui, trakų-graikų Dionisui bei pan. artimą hipotetinę lietuvių (baltų) mitinę būtybę **Liaudj*, Perkūno ir Laumės sūnų, Perkūno baudžiamą (t.y. būdinamą), kenčiantį ir galiausiai išsilaisvinantį, išsivaduojantį (Nubundantį). Gal verta šia proga nebežinomos reikšmės žodį *liauda* ‘?’, pvz., „Eik tu, liauda!“ (LKŽ VII 390) palyginti su (tos pat kilmės) žodžiais *lauma* (LKŽ VII 189) = *laumas* ‘nerangus, nevykęs žmogus’, pvz., „Eik tu, laumai, greičiau dirbti!“ (LKŽ VII 190), o kartu ir su mažišiais *laumytis* (LKŽ VII 191) = *laumukas* ‘l a u m ė s v a i k a s’ (LKŽ VII 192). Būdinga tokiam mitiniam veikėjui ir „nevykėlio“, neišsitenkančiojo „normalaus žmogaus“ rėmuose, keistuolio, t r e n k t o j o padėtis.

Apibendrinant galima tvirtinti, jog „pagrindinį mitą“ įvairiais atžvilgiais atspindi ir pats žmogaus gimimas ar pribuvimas (plg. juolab tokį didžiai „perkūnišką“ įvaizdį kaip Cezario pjūvis), taip pat naujagimio išsilupimas iš nuovalų, ir apsivalymas periantis pirtyje, ir dvasinis Nušvitimas bei galiausiai išsivadavimas, ir, žinoma, grūdų kūlimas iš varpų bei pelų – bendru atveju, būtent „liaudies kultūra“.

P. S. Išties nuostabu, kad lemties valia šis pirmykštis, archajiškas, žmogaus dvasiniam gyvenimui lemiamas *liaudies kultūros* archetipas rekonstruojamas, t.y. atstatomas, „prikeliamas iš mirusiųjų“ kaip tik „Liaudies kultūroje“ – nelyginant tikroje „kultūrinėje pirtyje“, – t.y. kaip tik savo vietoje.

IŠNAŠOS:

1. Laurinkienė N. *Perkūno* etimologija // *Liaudies kūryba* IV. – V., 1996. Panašiai, t.y. veiksmožodžio *perti* pagrindu, *Perkūno* vardą aiškina ir latvių kalbos etimologinio žodyno autorius Konstantinas Karulis (2; 39).
2. Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, T. 2. – Rīga, 1992.

3. Daunys S. *Paprotinės pirties soteriologiniai aspektai // Dangaus ir žemės simboliai*. – V., 1995.
4. Laurinkienė N. *Perkūnkulkė – griaustinio dievo ženklas // Liaudies kultūra*. – 1996. – Nr. 1.
5. Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos leksika*. – V., 1990.
6. Mažiulis A. *Prūsų kalbos etimologinis žodynas*, T. 2. – V., 1993.
7. Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, T. 1. – Rīga, 1992.
8. Fasmer M. *Etimologičeskij slovarj russkogo jazyka*, T. I. – Moskva, 1986. – Rusų kalba.
9. Pavyzdžiui, „Šiaurės Lietuvoje sakoma, kad Saulę praryš vilkas“: Dundulienė P. *Lietuvių liaudies kosmologija*. – V., 1988, P. 45.
10. Fasmer M. *Etimologičeskij slovarj russkogo jazyka*, T. 3. – Moskva, 1987. – Rusų kalba.
11. Šiaip ar taip, Perkūnui įveikus velnią, I y j a. Tai liudija ir lietuvių tautosaka, ir V. Ivanovo bei V. Toporovo rekonstruotas vadinamasis indoeuropiečių pagrindinis mitas: Vėlius N. *Čtoniškas lietuvių mitologijos pasaulis*. – V., 1987. – P. 134, 135.
12. Dundulienė P. *Pagonybė Lietuvoje*. – V., 1989.
13. Bagdanavičius V. *Laumės. Jų religija ir kultūra*. – Chicago, 1982.
14. Patackas A., Žarskus A. *Gimties virsmas*. – V., 1990.
15. Kuzavinis K., Savukynas B. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. – V., 1987.
16. *Antikos mitologijos žodynas*. – Kaunas, 1996.

The destiny of Laumė in folk culture

Dainius RAZAUSKAS

Owing to Nijolė Laurinkienė's article entitled „The destiny of Laumė“, the author renews and extends some more of his ideas from his article in „Folk culture“ (1996, No. 5).

It is shown that culture as „thrashing“ (lith. *kūlimas*, *pėrimas*) belongs to the semantic field of the so-called main myth about Perkūnas (the Thunder God). Even etymologically „Perkūnas“ is regarded as a thrasher (lith. *pėrikas*).

The attention is paid to the word *liaudis* (Engl. folk) which has close relationship with the word *laumė* (whitch), the latter being the name of Perkūnas' wife. Above all, from certain indications the possibility to reconstruct the hypothetical Lithuanian (Baltic) mythic personage Liaudis (Liauda) as the son of Perkūnas and Laumė who was equal to Latin Lyber and Greek Dionysus Eleutereus may be noticed. In such a way the notion of *liaudies kultūra* (folk culture) discloses itself as a version of the „main myth“, i.e. the thrashing of Liaudis (giving the respective meaning to the journal having the same name).